



SZÁSZ LÁSZLÓ (1950) Gödöllő

SZÁSZ LÁSZLÓ

Az erkölcsstanok kudarca

5. rész

Számomra, aki sok éve a fikció természetével is foglalkozom, abban a bizonyos hermeneutikai körben, az értelmezés spirálján befelé haladva ezen a ponton megszűnik a dokumentumok kapcsán az olvasói, etikai együttműködés a szövegekkel: meghaladják racionális érveléshez alkalmazkodott gondolkodásomat. Csak olyan interpretációs módszerrel vagyok képes tudomásul venni a szereplők kapcsolatrendszerét, mint a kémtörténetek, kalandregények nagy fantáziával megkonstruált izgalmait. Azok számára, akik annak a korszaknak és helynek a mindennapjait éltük, azért tűnik a képzeletünket maghaladó fikciónak, mert egy – irodalmi eszközökkel – ábrázolhatatlan, sivár, kicsinyes, mélységes érdektelenségbe süppedt világban éltünk. Melynek a magyar irodalomban egyetlen „hiteles” előképét fedeztük fel, *G. A. úr X.-ben* címmel, ahol a humanista élményekről teljességgel leszoktatott lakosság olykor érdektelen derűvel vonul az egyetlen értelmes és emberi cél, a halál felé. A mi valóságunkban eseménynek az számított, ha sikerült megvásárolni a havi adagban meghatározott kristálycukrot, olajat, vaját, egyebet, a túléléshez engedélyezett minimumot, rendkívüli eseménynek pedig az, ha a minimumon túl is szereztünk valamit. Az erkölcsi mérce valóban átértékelődik, de a lefojtott érzelmek közegeiben a korrupció is igazodik a kicsinyes szürkeséghez. Tanári munkásságom egyik nagy sikereként és korrumpálhatóságom tényeként könyveltem el a nagy kalandot, mely azzal kezdődött, hogy egy ismeretlen anyuka váratlanul telefonált: – Tanár úr, hát nem tudja, hogy az osztályában van egy gyerek, akinek az édesanyja az egyetlen megmaradt magyar üzletvezető? Hát éppen az osztályfőnök nem tudja, hogy az összes kollégája már rég nálam szerzi be azt a kis húst, szalámit, édességet? Kérem, megtisztel, ha szerdán délelőtt tizenegy órakor a hátsó bejáratunkon bekopog hozzánk... – Büszke voltam, hogy lám csak, én sem vagyok olyannyira elérhetetlen, meg hogy kuncsorgás nélkül kaptam segítséget, mert hiszen az én gyerekem sem alábbvaló a másokénál, neki is jár a kalóriaminimum. Másrészt – épp humanista-keresztény-református-irodalmár-pedagógus mivoltom miatt – szégyelltem magam (inkább csak titokban), mert úgy éreztem, a többséghez képest viszonylag könnyen szereztem némi előnyt. Csak hát csodálatos, fura szolidaritásra épülő világ volt az: valamiféle kapcsolati tőke kamatoztatásával én is, más is, mindannyian szert tettünk egy kis illegális előnyre s vele ugyanekkorácska lelkiismeret-furdalásra, hogy testvérek legyünk a bűnben. Ám egy bizonyos, magasabb kapcsolatrendszer és életszínvonal fölött, úgy tűnik, az erkölcs és a lelkiismeret is fensőbb mérték szerint működik.

Hogy a teológiai etika bonyolult gondolati áttételeit megértsem/szemléltessem, a hermeneutikai körkörösség alacsonyabb szintjére kell ereszkednem (hiszen az interpretáció fázisairól már Heidegger kezdte föltételezni, hogy az bizony nem önmagába záruló, körszerű művelet, hanem inkább spirális, mely folyton magasabbra tör, s megújul). Egy lehetséges példa, illusztráció a hetvenes évekből; nem tényirodalom, csak irodalom, kitaláció, hiszen a tényszerű igazságot még soha senki nem örökítette meg. (Mi másért veselkedtem volna neki ennek a mamut-esszének?)

Szereplőnk lehet egy frissen végzett magyar orvos, tehetséges, lelkes és ambiciózus fiatalember, aki nemrég tette le a hippokratészi esküt. Megkapta kinevezését valamely kis moldvai faluba, az orosz határ közelében. (Föltéve, hogy nem híres orvosdinasztiából származik, melynek kapcsolatrendszerével bármi, csaknem bármi elintézhető.) A település benne ragadt a középkorban, itt a pottyantós budinak is csak az a ház mögötti szabadtéri formája ismert, mely a gödör fölé, egymástól húsz centiméter távolságra helyezett két deszkából áll, és egyensúlyozni kell, hogy a bélsár ne fröcsköljön szét, de mindhiába óvakodik, harmadik-negyedik alkalommal úgymint belelép az ember a szarba, s lassacskán meg lehet szokni. Három-négy hónap múlva azt is tudomásul veszi, hogy az öregebb betegekhez mindig előtte érkezik meg a pópa, már feladta az utolsó kenetet, de az orvos is kap egy tyúkot. Fiatal ember kevés maradt helyben, leggyakrabban a cujkásüveggel okozott fejsébkét kell ellátni, minden egyebet meggyógyít a javasasszony, ráolvas a pópa. Hosszú ideig hordoz-

za feltartott fővel erdélyi („európai”) méltóságát, két év múltán mind gyakrabban kártyázik együtt a helyi párttitkár-állatorvossal, a téveszelnökkel, családjukkal s helyi előkelőségekkel, hetente többször enyhe részegségben fekszik le, mintha távolodni kezdene a szakmai fejlődés elszántsága, már csak egy feleség segíthet rajta, a megyei pártvezetés idáig ágazó rokonságának köréből melléje rendelt széplány, Rodica vagy Steluta, a hasznos házasság képes kirángatni a szelíden mélyülő alkoholizmusból s a mocsárból, melybe süllyedni kezdett. Az új, nagy család mindenben támogatja, hamarosan sikerül a szakvizsga is, és amikor negyvenévesen, kezdő szakorvosként megkapja új munkakörét egy moldvai kisvárosban, váratlanul meglátogatja egy jovialis úriember. Jóllehet ide s tova tíz éve alig használta az anyanyelvét, úgy érzi, ha megszólalna, porlanának a régi szavak a szájában, mégis éjszakákon keresztül hanykolódik az ágyában. Hogy lehetne visszautasítani az ajánlatot, miszerint visszatérhet tágasabb szülőföldjére, Erdélybe, ha nem is ősei városába, de egy részben magyarok lakta kisvárosba, egyenesen (vagy: rövidesen) valamely kórházi osztály főorvosaként? Igazán nem várnak tőle nagy vagy kockázatos dolgot, csupán annyit kell aláírnia, hogy felelősséget vállal a beosztottjaiért, hogy nyitva tartja szemét-fülét, és a szocialista haza érdekében beszámol majd kapcsolattartójának, ha véletlenül gyanús, kétértelmű beszédeket hall. Vannak ott idős, dörzsölt orvosok, akik a régi világból maradtak ott, mindenféle külföldi konferenciákra járnak, s ha valaki szeretne majd szakmailag, kapcsolatokban gazdagodva a nyomukba lépni, hát annak figyelnie s jelentenie kell minden beszélgetést. Mi úgy hallottuk, a doktor elvtárs egyszer, tiszta jóindulatból, segített a felesége egyik távoli hölgyrokonának terhességmegszakítás ügyében, ami, ugye, szünteszte börtönbüntetés többeknek is, de ez, ha igaz volna is, ma már alig bizonyítható...

A lelkiismeretével viaskodó orvos története nem „íródott meg” a maga idején a cenzúra miatt, mára pedig érdektelenné vált az új típusú hatalmi harcok közepette. Számtalan variációját lehetne bemutatni a sorsvonal folytatásának, kivé-mivé lett egy orvos hasonló helyzetben. Az illúziómat nem vagyok hajlandó feladni: ha jelentett is, ha főorvos vagy kórházigazgató ezen az áron lett, azért hű maradt a hippokratészi esküjéhez, és sokkal több embert gyógyított meg, mint ahánynak tudható módon ártott.

A hermeneutikai spirál alsó fokán az illusztráció a tanár sorsvonala lehet, aki eredendően mediális funkciót tölt be a társadalomban (még csak hűségesküt sem kellett tennie): a tudást átveszi (nem teremti) s közvetíti (de az eredményét aligha látja), emiatt afféle lakmuspapír-szerepet tölt be. Maga beszürkül ebben a zónában, s ha ki akar törni a hetvenes évek Romániájában, valami meglepőt vagy szörnyűséget kell elkövetnie. Nekünk pedig nem kell mást tennünk, mint Gárdonyi sorsát, példáját, novellaciklusának tanítóját százévnit csúsztatni, ide áthelyezni és kisebbségi létformában megvizsgálni. Ha valami érdekes, az, hogy a Securitate számára éppoly érdektelen, mint, mondjuk, egy mai fiatal magyarországi olvasó szemében lenne: a legtöbb esetben nincs miért pénzt költeni a megfigyelésére, a szervezésére, legfeljebb akkor, ha önként jelentkezik. Fontosá akkor válik, ha kiderül, hogy mégis van egyénisége, képes egy egész falut megmozgató kulturális esemény megszervezésére; ha a tanítványai jelentős eredményeket kezdenek felmutatni megyei, esetleg országos versenyeken; ha mégsem válik idejekorán alkoholistává, és amint korosodik, lassacskán leteszi minden kötelező vizsgáját, és mind közelebb-közelebb kerül egy jelentős településhez; mígnem feltűnik mint egy kisváros közismert személyisége – akkor igen, akkor már érdemes odafigyelni rá. Bekebelezni aztán már nem túl nehéz, mert az iskolában – amennyiben még a hivatásának élni, tehát tanítani akar – vagy őt gyötri a párttitkár, vagy ő lesz a párttitkár, vagy őt bünteti sorozatosan az igazgató, vagy ő is harcba száll az (al)igazgatói státusért. Aztán ha már (al)igazgató (mivel magyar ember igazgató nem lehet), akkor a munkahelyén, ha egyszerű tanár, a lakásán látogatják meg. Miben tud ő a szervek szolgálatára lenni? Ahhoz, hogy nyugati utakkal kecsegtessék, teljességgel súlytalan, tudása elkopott, tudományos konferenciákról nem is hallott, finanszírozni sem tudna egy hosszabb utazást. Vágyainak netovábbja: ne dobják ki ismét valamely eldugott faluba, megmaradhat városi tanárnak. Mit kell tennie? Semmit, és erre biztatni a kollégákat is. A magyar gyermekeket minél kevesebb tanulásra ösztökélni, iratkozzanak át, jelentkezzenek, felvételizzenek a biztonságosabb jövőképpel kecsegtető román tagozatra. A Securitate számára a jó tanár a rossz (magyar) tanár. De ennek a történetnek sem írtuk meg számtalan lehetséges variációját, csak annyi látható, hogy a magyar nyelvű oktatás nem szűnt meg.

Mondom, Gárdonyi faluidillje (*Az én falum*) és Bródy romantikusan felnagyított, emancipált nő-értelmiségije (*A tanítónő*) meg az 1910-es (utolsó, nagy, magyar, még Ady által is megverselt)

tanármozgalom óta a tanár és az iskola mint téma – ugyanolyan mértékben jellegtelenné vált az irodalom, mint a titkosszolgálatok számára. Emiatt bizonyára közülük besúgóra is kevesebbre tartottak igényt.

Persze, nem tudhatjuk, mert még senki sem jelentkezett jószántából, miszerint „engem egyszer arra kényszerítettek, hogy..., és most elmesélem informátori (nem, így jobban hangzik:) ügynöki múltam történetét...” Legfeljebb amikor – másfajta kutatások melléktermékeként, véletlenszerűen – előbukkan egy ismertebb személy neve vagy egész kis lista: olyankor némelyek elkezdnek magyarázkodni vagy magyarázni, de a körmönfont mellébeszélésből a magyarság, ez a mi történelmi kudarcokon edződött s Trianon óta nagyon elfáradt népünk semmit nem okulhat. Bizonyosan nem magyar, hanem génjeinkbe táplált általános és örök emberi tulajdonság, hogy vétkeinkkel nem állunk ki hősiességben a nyilvánosság elé („Uraim, engem kényszerítettek, megszaroltak, ezért lettem besúgó”), hiszen azonnal halálra köveznek. A gyarlóságunkra, gyávaságunkra, árulásainkra reflektáló viselkedés-modulációink alapmintái ott láthatók a legősibb példázatban, Júdás, Péter, Pál szerepjátékaiban és környezetüknek, utókorunknak a hozzájuk való viszonyulásában. Ésszerűnek mondható tehát, hogy egyetlen egyházi szereplő sem áll ki hamut vagy követ szórni saját fejére. Egy egyházi ember mégis nekiveselkedett, és feltárta legalább saját egyháza vétkeinek egy részét. (Úgy vélem, emiatt a *Szigorúan ellenőrzött evangélium* az utóbbi évtizedek legbátrabb magyar könyve.)

De ott lappangnak még az egykori erdélyi magyar közélet szegmensei (normális viszonyok között társadalmi alrendszernek nevezném ezeket); időről időre felbukkan egy-egy író, képzőművész, alkotó neve ügynöki jelentések (de)kódolt aláírójaként. Néhányan felháborodnak, megszólítják a gyanítottat, színvallásra kérik, ő aztán megsértődik, kicsit még buzog a felszín a sajtóban, majd szép csendesen elhal a hullámverés. Mondhatnám, uralkodóvá vált az irodalmi, kulturális élet interpretációs horizontján a fogalmak enyhe szemantikai deviációja: bizonyos alkotók iránti tisztelet jegyében a 'megértés' *hermeneutikai* jelentése (mint racionális és esztétikai befogadás) átcsúszik a *keresztényibb* 'irgalmasság', 'megbocsátás' evangelizációs terébe. Azzal a kegyeletesnek szánt, de valójában a kérdés, az erkölcsi dilemma elodázását jelentő felkiáltással: „Mit érdekel engem az alkotó személyisége, hogy besúgó volt vagy áruló! Ha ott az alkotás, az pedig remekmű!” Ez a szemlélet úgy választja le a művet szerzőjéről, mint amely valamiféle embertelen mechanizmus révén, szubjektum nélküli, arctalan és isteni üzenatként jön létre a semmiből. Csakis ebben az esetben lehetne ethosztól mentes. Mert az alkotónak van emberi mivolta, az embernek személyisége, a személyiségnek ethosza, s az alkotó erkölcsi habitusa számtalan módon felismerszik művében – minél inkább szeretné leplezni, annál árulkodóbban.

Mégis, ha netán teoretikusan igazolni lehetne, hogy a mű objektíven és teljességgel leválasztható teremtője személyiségéről, akkor ott állhat előttünk az orvos, a pedagógus, a teológus, akinek halála után nem marad más olvasható műve, mint az utókor által majd előpiskálendő dosszié az ügynöki jelentésekkel, viszont szerzőjének értelmező lábjegyzetei nélkül. Az ő művét hogyan különítjük el a személyiségétől? Legárulkodóbb mű(faj) mégis éppen a filozófiai vagy teológiai etika: láttuk, ha szerzője nem hitelesíti egész életével és lényével a szöveget, maga a mű tagadja meg teremtőjét.

Nem azért kell(ene) szembesíteni a műalkotás igazságát szerzőjének emberi hazugságával vagy árulásával, hogy pellengérré állítsuk őt, hanem elsősorban azért, mert száz éve, de legalább Trianon óta a magyar olvasó misztifikációk szép álnokságait akarja hinni, az illúziók szépségét a valóság igazságának képzele. Van azért, nem sok, néhány írónk, aki az esztétikai szépet úgy hívja elő, hogy az igazság még erősebb lesz, például Németh László, aki úgy szerette népét-nemzetét, hogy az „áruló” Görgeyt állította szembe a szép mítoszok nemzeti hőisével, Kossuthal. „A rejtett, hazugságokkal elborított igazságnak, akármilyen bonyolult az..., mindig van valami serkentő hatása a legkülönb elmékre.” Hasonlóképpen meggyőzőbb, mert emberibb számomra az olyanfajta „hitvallás”, mint amely egyik (nemrég elhunyt) kortársunk bizarr szövegeiből árad, ömlik, párállik. Sigmond István, mondhatni, utolsó leheleteként a blaszfémia határát súroló felismeréseket ontott magából, érezhetően kórházi ágyon, hadakozik azzal, aki nincs: „Nincs Isten, kiskomám, nem is volt soha, a mazochisták találták ki ezt az aberrációt, ...akitől félni lehetett mindig és mindenkoron. Nem a hit-tanároknak írom ezeket a sorokat, hozzád szólok, testvér, aki lábvizet veszel és a halálhoz imádkozol.” Aztán, már egészen a halál kapujában, amikor/ahol visszapillant egész életére és művére, váratlanul felismer valamit, amit tudóskodva akár az élet és halál, menny és pokol holisztikus egy-

ségének nevezhetnék. „Úgy döntöttek, hogy kizárják az Egyesületből; nem adták ki többet a műveit, hátha feledésbe merül a neve, a gondolatvilága, a stílusa, az elvei, mondatainak káprázata. Csak-hogy az ő útja nélküle is egyre szélesebb lett..., s ez az út az egekbe vezetett, ahol nincs trend, nincs névsor, ahol mindenki írogat ugyan, de igazán csak egyetlen író alkotása számít, aki mindent tud, meg tudja írni a lehetségesben a lehetetlent és viszont, a rútban a csodát s ennek ellenkezőjét is, a mindenségben a káoszt, s a káoszban a mindenség jeleit, s ezt az írókat úgy hívják, Isten.”

Ez az egyetlen vigaszom. Hogy mégis, valóban léteznek szövegek, melyek megteremtik Istent, azt az Istent, aki megteremtette az embert, az embernek azt a hitét, hogy az ember által alkotott mű és az alkotó erkölce mégsem szakadhat el véglegesen egymástól e földi létben.

Máskülönben újra kellene fogalmaznom egy újraéledt Gárdonyi, egy feltámadt Sigmond István, valamely 21. századra elnémult író fohászát. „Segíts, Uram, Te, akit teremtettünk magunknak, hogy ne legyünk irigyek azokra, kiknek hite erősebb cselekedeteiknél. Ne legyünk irigyek azokra, kik úgy hiszik, Péter nyomdokain járnak, amikor feddhetetlennek mondják magukat felebarátaik ellen elkövetett vétkeikben, mert azokat az erősebb hit, egyház és vallás érdekében követték el. Ne legyünk irigyek azokra, akik egykor azért szolgálták a hit ellenségeit, hogy a hitvallás mai szabadságában élharcosai lehessenek e hit megingathatatlan és végső győzelmének. Segíts, hogy ne irigykedjünk, Uram. Úgy legyen.”

Máskülönben (és ez az utolsó következtetésem) meg kellene tagadnom mindent, amit gondoltam, hittem, írtam, és azt mondanám: sajnálom, végtelenül sajnálom, hogy nem vállaltam az áldozatot; szánom-bánom, hogy nem vállaltam az együttműködést a szervekkel: egy csekély kis árulás árán jelentősebb, tartalmasabb szövegeket írhattam volna, s magam is hinnék bennük. Sola scriptura.

JEGYZETEK

Írásom gondolatmenetét jelentősen befolyásolták az alábbi művek. Témák szerint:

Jézus munkássága és tanítványai

Jakob von BRUGGEN, *Krisztus élete a földön – kortársai és tanítványai leírásai alapján*, Budapest, 1992.

Josephus FLAVIUS, *A zsidók története*, Gondolat, Budapest, 1966.

Martin BUBER, *A próféták hite*, Atlantisz, Budapest, 1991.

David FLUSSER, *Jézus – az ókori zsidó történelem és irodalom tükrében*. Múlt és Jövő, Budapest–Jeruzsálem–New York, 1995.

Paul VERHOEVEN, *Názáreti Jézus. Az ember fia*, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010.

Reza ASLAN: *A zelóta. A názáreti Jézus élete és kora*, Scolar, Budapest, 2014.

Ahmed OSMAN, *A Messiás háza*, Gold Book, é. n.

Carsten Peter THIEDE, *Péter apostol nyomában. A titkos Péter-akta*, Trivium, 2005.

Vermes GÉZA, *A zsidó Jézus*, Osiris, Budapest, 2005.

Júdás evangéliuma a Tchacos-kódex alapján, szerk. Rodolphe KASSER, Marvin MEYER, Gregor WURST, National Geographic Society, 2006.

Vallástörténet és teológia

Bart D. EHRMAN, *A feje tetejére állított kereszténység = Júdás evangéliuma... i. m.*, 86–122.

KÁLVIN János, *Tanítás a keresztyén vallásra* [1559], Kálvin, Budapest, 1991.

SZATHMÁRY Sándor, *Bibliáismeret I–II.*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991.

NAGY István, *Teológia nem teológusoknak 1.* [Főiskolai jegyzet], Nagykőrös, 1995.

Rudolf BULTMANN, *Az Újszövetség teológiája*, Osiris, Budapest, 2003.

Paul TILLICH, *Rendszeres teológia*, Osiris, Budapest, 2002.

VERMES Géza, *Jézus hiteles evangéliuma*, Osiris, Budapest, 2005.

VERMES Géza, *A kereszténység kezdetei Názárettől Nikaiáig (Kr. u. 30–325)*, Libri, Budapest, 2013.

Sören KIERKEGAARD, *A kereszténység iskolája*, Atlantisz, Budapest, 1998.

Sören KIERKEGAARD, *A halálos betegség*, Göncöl, Budapest, 1993.

Tudomány és teológia

Northrop FRYE, *Kettős tükör. A Biblia és az irodalom*, Európa, Budapest, 1996.

Arthur PEACOCKE, *Egy tudományos kor teológiája*, Kalligram, Pozsony, 2011.

Paul RICOEUR, *Bibliai hermeneutika*, Budapest, 1995.

Philippe CAPELLE–Adré COMTE-SPONVILLE, *Isten létezik-e még?*, Napvilág, Budapest, 2009.

Etika

HELLER Ágnes, *Az aristotelesi etika és az antik ethos*, Akadémiai, Budapest, 1966.

HELLER Ágnes, *A szándéktól a következményig. Előadások az etikáról*, Magvető, Budapest, 1970.

HELLER Ágnes, *Morálfilozófia*, Cserépfalvi, 1996.

HELLER Ágnes, *Európai identitás, modernitás és történelmi emlékezet*, Lettre, 1997/ősz.

HELLER Ágnes, *Zsidótlánítás a magyar zsidó irodalomban*, [www.szombat.org/zsidotlanitas a magyar zsidó irodalomban. html](http://www.szombat.org/zsidotlanitas-a-magyar-zsido-irodalomban.html)

Szűcs Ferenc, *Teológiai etika*, Budapest, 1993.

Ami volt... Dr. Szűcs Ferenc és Fekete Ágnes beszélgetése, www.tebennedbiztunk.hu/2009

Egyházüldözés és egyházüldözők

MOLNÁR János, *Szigorúan ellenőrzött evangélium I–IV*, Kriterion, Kolozsvár, 2014.

Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban, szerk. Soós Viktor Attila, SZABÓ Csaba, SZIGETI László, Luther, Budapest, 2010.

III/III-as történelmi olvasókönyv. Adalékok az emberi jogok magyarországi helyzetéhez az 1960-as években. A „vallásszabadság”, szerk., bev., jegyz. KAHLER Frigyes, Kairosz, Budapest, 2001.

